

Střídavá péče

**Česká republika
NÁLEZ
Ústavního soudu
Jménem republiky**

Ústavní soud rozhodl v senátě složeném z předsedkyně Kateřiny Šimáčkové (soudkyně zpravodajky), soudkyně Ivany Janů a soudce Ludvíka Davida o ústavní stížnosti stěžovatele J. K., zastoupeného JUDr. Monikou Forejtovou, Ph.D., advokátkou se sídlem v Praze 2, Náplavní 2013/1, proti rozsudku Obvodního soudu pro Prahu 2 ze dne 29. 11. 2012 č. j. 21 P 9/2012-364, 21 PA Nc 48/2012, 21 P a Nc 80/2012, 21 P a Nc 141/2012 a rozsudku Městského soudu v Praze ze dne 13. 5. 2013 č. j. 19 Co 85/2013-413, za účasti vedlejší účastnice A. K., zastoupené JUDr. Janou Marečkovou, advokátkou se sídlem Ondříčkova 16, 130 00 Praha 3, takto:

I. Rozsudkem Obvodního soudu pro Prahu 2 ze dne 29. 11. 2012 č. j. 21 P 9/2012-364, 21 PA Nc 48/2012, 21 P a Nc 80/2012, 21 P a Nc 141/2012 a rozsudkem Městského soudu v Praze ze dne 13. 5. 2013 č. j. 19 Co 85/2013-413 byla porušena základní práva stěžovatele garantovaná čl. 10 odst. 2 a čl. 32 odst. 4 Listiny základních práv a svobod a čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

II. Tyto rozsudky se proto ruší.

Odůvodnění:

I.

Dosavadní průběh řízení

1. Stěžovatelem je otec dvou nezletilých, narozených X. a Y. (t. č. tedy 11 a 9 let). Jak vyplynulo z ústavní stížnosti, z připojených listin a z vyžádaného spisu Obvodního soudu pro Prahu 2, sp. zn. 21 P 9/2012, matka nezletilých v listopadu 2008 i s oběma nezletilými opustila společnou domácnost, načež oba rodiče fakticky přibližně rok realizovali střídavou výchovu nezletilých.

2. Následně podal stěžovatel návrh na úpravu poměrů nezletilých dětí pro dobu do a po rozvodu, přičemž žádal, aby byl zachován stávající stav a nezletilé byly svěřeny do střídavé výchovy obou rodičů. Matka s tímto návrhem nesouhlasila a navrhovala, aby byly děti svěřeny do její výchovy, přičemž k jejímu návrhu se připojil i opatrovník. Poměry nezletilých dětí pro dobu do a po rozvodu byly upraveny rozsudky Obvodního soudu pro Prahu 4 (konkrétně rozsudky Obvodního soudu pro Prahu 4, č. j. 14 Nc 226/2009-91 ze dne 17. prosince 2009, a č. j. 14 Nc 226/2009-120 ze dne 14. ledna 2009), potvrzenými i odvolacím soudem (rozsudkem Městského soudu v Praze č. j. 23 Co 103/2010-146 ze dne 14. dubna 2010) a za ústavně nekonformní neshledanými ani Ústavním soudem, který v této souvislosti stěžovatelem podanou ústavní stížnost označil za zjevně neopodstatněnou usnesením sp. zn. II. ÚS 2807/10 ze dne 13. 1. 2011. Obvodní soud pro Prahu 4 těmito rozhodnutími svěřil nezletilé do péče matky, stanovil výši vyživovací povinnosti otce a upravil jeho styk s nezletilými. Z odůvodnění rozhodnutí je zřejmé, že tato jsou založena především na znaleckém posudku a že shodně považují, vzhledem k roli matky v životě dětí předškolního a ranně školního věku, střídavou výchovu za vhodnější až ve vyšším věku nezletilých.

3. V květnu 2012 podal stěžovatel návrh na změnu výchovy, kterým se domáhal, aby byly nezletilé svěřeny do střídavé péče obou rodičů a aby bylo současně sníženo výživné, jež má na obě nezletilé hradit. V tomto návrhu poukázal zejména na to, že se již zlepšila komunikace mezi ním a matkou nezletilých, že změnil zaměstnání, je teď osobou samostatně výdělečně činnou a má na nezletilé více času a že jsou nezletilé již školou povinné a potřebují tedy pro svůj zdravý vývoj i prvek mužský, tj. otce, který jim bude vhodnou formou pomáhat i se školní prací. Matka nezletilých s návrhem nesouhlasila, opatrovník pak doporučoval pouze rozšíření styku otce s nezletilými.

4. O návrhu stěžovatele rozhodl Obvodní soud pro Prahu 2 rozsudkem ze dne 29. 11. 2012 č. j. 21 P 9/2012-364, 21 PA Nc 48/2012, 21 P a Nc 80/2012, 21 P a Nc 141/2012 (dále jen "rozsudek Obvodního soudu pro Prahu 2 ze

dne 29. 11. 2012 č. j. 21 P 9/2012-364") tak, že jeho návrh na svěřeni dětí do výchovy obou rodičů i na snížení výživného zamítl, přičemž však konstatoval, že k jisté změně poměrů došlo, a styk otce s nezletilými mírně rozšířil. Obvodní soud pro Prahu 2, jak vyplývá z odůvodnění rozhodnutí, vycházel z přesvědčení, že změny poměrů tvrzené otcem, jež byly během řízení řádně prokázány, neodůvodňují nové rozhodnutí o výchovném prostředí nezletilých dětí. Dále poukázal na pohovor opatrovníka s dětmi, které vyjádřily spokojenost se stávajícím výchovným uspořádáním. Proti tomuto rozhodnutí se odvolali otec i matka nezletilých.

5. Důvodnost odvolání posuzoval Městský soud v Praze, který rozsudkem ze dne 13. 5. 2013 č. j. 19 Co 85/2013-413 rozhodl o zvýšení výživného a zúžil styk stěžovatele s nezletilými. Odvolací soud vycházel plně ze skutkových zjištění, k nimž dospěl soud prvního stupně a jež ani v odvolacím řízení nedoznaly změny. Soudu prvního stupně vytkl pouze nesprávné právní posouzení otázky změny rozsahu styku otce s nezletilými, neboť rozsah styku nebyl posouzen z hlediska zájmu nezletilých na stabilním výchovném prostředí a byl příliš rozšířen, a zvýšení výživného, které mělo být v souvislosti se školní docházkou obou nezletilých a jejich zájmovou činností zvýšeno.

II.

Rekapitulace ústavní stížnosti

6. Včasnou ústavní stížností, splňující i ostatní formální náležitosti stanovené zákonem č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů (dále "zákon o Ústavním soudu"), se stěžovatel domáhá zrušení rozsudku Obvodního soudu pro Prahu 2 ze dne 29. 11. 2012 č. j. 21 P 9/2012-364, 21 PA Nc 48/2012, 21 P a Nc 80/2012, 21 P a Nc 141/2012 a rozsudku Městského soudu v Praze ze dne 13. 5. 2013 č. j. 19 Co 85/2013-413 s odůvodněním, že jimi byla porušena jeho základní práva a svobody zaručené čl. 6 a 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále též "Evropská úmluva" či "EÚLP"), čl. 10 odst. 2, čl. 32 odst. 4 a čl. 36 Listiny základních práv a svobod (dále "Listina") a čl. 3 odst. 1 Listiny ve spojení s čl. 14 EÚLP, a že nebyla dodržena Úmluva o právech dítěte, která je součástí ústavního pořádku České republiky.

7. K porušení základních práv stěžovatele podle něj došlo ve čtyřech oblastech. Zaprvé stěžovatel tvrdí, že rozhodnutí obecných soudů nemají oporu v provedeném dokazování a že tyto soudy zcela nesprávně zjistily skutkový stav, čímž porušily stěžovatelovo právo na spravedlivý proces. Stěžovatel uvádí, že Obvodní soud pro Prahu 2 i Městský soud v Praze, který ze skutkových okolností zjištěných soudem prvního stupně plně vycházel, své rozhodnutí založil na tři roky starém znaleckém posudku, který navíc nezohlednil, neboť v něm soudem ustanovený znalec výslovně uvádí, že obě nezletilé se střídavou výchovou souhlasí a že tato by byla v jejich zájmu, a na pohovoru opatrovníka s nezletilými, při němž obě uvedly, že se střídavou výchovou souhlasí. Nesprávně byla pak podle stěžovatele zjištěna jeho finanční situace, neboť soudy neprovedly kvalifikovaný odhad jeho příjmů a výdajů, a přesto bylo výživné odvolacím soudem zvýšeno. Konečně k porušení stěžovatelova práva na spravedlivý proces podle něj došlo především proto, že obecné soudy nevyšlechly nezletilé samy, ale pouze prostřednictvím opatrovníka, a to ačkoliv případ nevykazuje žádnou výjimečnost, o níž hovoří § 100 odst. 4 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění zákonů č. 404/2012 Sb. (dále "o.s.ř.").

8. Zadruhé napadá stěžovatel rozhodnutí Městského soudu v Praze pro jeho nepředvídatelnost, tedy pro extrémní nesoulad mezi skutkovými zjištěními bezvýhradně převzatými ze závěrů soudu prvního stupně a právními závěry z nich vyvozenými, jež byly s rozhodnutím soudu prvního stupně zcela nekonzistentní. Stěžovatel má za to, že tímto tzv. překvapivým rozhodnutím byl porušen princip předvídatelnosti soudních rozhodnutí a že v důsledku toho došlo k faktickému odepření spravedlnosti.

9. Zatřetí se stěžovatel domnívá, že obecné soudy nejednaly v nejlepším zájmu dětí, neboť bez jakékoli zákonné opory či odůvodnění založeného na provedeném dokazování a v rozporu s vyjádřením obou nezletilých učiněným při pohovoru s opatrovníkem upřednostnily výlučnou péči jednoho z rodičů před střídavou výchovou. Další porušení zásady nejlepšího zájmu dítěte stěžovatel shledává v tom, že obecné soudy považovaly změnu poměrů, jež je pro změnu rozhodnutí o výkonu rodičovských práv a povinností předpokládána zákonem č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů (dále "zákon o rodině"), a kterou stěžovatel prokázal (vyšší věk nezletilých, jejich školní docházka, zlepšení komunikace s matkou a změna zaměstnání stěžovatele, která mu umožnila větší časovou flexibilitu) za nedostatečnou pro svěřeni nezletilých do střídavé výchovy obou rodičů. Tímto postupem obecné soudy podle stěžovatele porušily nejen jeho právo na ochranu soukromého a rodinného života, ale i jemu odpovídající základní právo nezletilých na rodinný život a rodičovskou výchovu a péči.

10. Začtvrté má stěžovatel za to, že byl znevýhodněn z důvodu svého pohlaví, respektive proto, že je otcem, nikoliv matkou nezletilých. V této souvislosti zejména uvádí, že objektivně neexistují překážky, které by bránily

navrhované střídavé výchově a pro které by měl být vyloučen z možnosti podílet se na výchově nezletilých stejnou měrou, jakou se na ní podílí jejich matka, a rozhodnutí obecných soudů jsou tak založena pouze na ničím neodůvodněném předpokladu, že ponechání nezletilých ve výlučné výchově matky bude v jejich zájmu.

III.

Rekapitulace vyžádaných vyjádření

11. Ústavní soud si ve věci vyžádal vyjádření Městského soudu v Praze, Obvodního soudu pro Prahu 2, vedlejší účastnice A. K. a vedlejší účastnice Městské části Praha 2. Městská část Praha 2 se svého postavení vedlejší účastnice nevyjádřením se v dané lhůtě vzdala.

12. Vedlejší účastnice A. K., zastoupená JUDr. Janou Marečkovou, advokátkou se sídlem Ondříčkova 16, 130 00 Praha 3, ve svém vyjádření uvedla, že nemá za to, že stěžovatel uplatňuje svoji argumentaci důvodně. Vedlejší účastnice je toho názoru, že stěžovatel svou ústavní stížností pouze pokračuje v polemice s nalézacím soudem a soudem odvolacím. Odkázala také na usnesení Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 2807/10 ze dne 13. 1. 2011, kterým Ústavní soud odmítl ústavní stížnost stěžovatele jako zjevně neopodstatněnou, přičemž poukázala na skutečnost, že stěžovatel toto usnesení k předmětné ústavní stížnosti záměrně nepřiložil, ačkoliv k ní připojil rozhodnutí soudů tímto usnesením označená jako ústavně konformní. Vedlejší účastnice rovněž zdůraznila, že každý soudní spor je pro nezletilé psychickou zátěží a že obě nezletilé budou již příští rok ve věku, kdy budou vzhledem ke stupni svého vývoje schopny stěžovatele kontaktovat, kdykoliv se jim zachce. Stěžovatelovu ústavní stížnost tedy považuje za snahu, aby tento měl děti matematicky "napůl". Vedlejší účastnice navrhuje, aby byla ústavní stížnost buď jako zjevně neopodstatněná odmítnuta, nebo jako nedůvodná zamítnuta.

13. Obvodní soud pro Prahu 2 Ústavnímu soudu toliko zaslal vyžádaný spis sp. zn. 21 P 9/2012, v němž na listu 449 až 451 založil vyjádření k ústavní stížnosti. V tomto vyjádření plně odkázal na odůvodnění svého rozhodnutí a dodal, že realizace střídavé výchovy by v daném případě nebyla v nejlepším zájmu dětí. Poukázal také na skutečnost, že při svém rozhodování přihlížel i k postoji samotných nezletilých, s nimiž s ohledem na jejich nižší věk vedl pohovor opatrovník, a že byl otci umožněn široký styk s nezletilými, který dostatečným způsobem zabezpečuje možnost otce podílet se na jejich výchově.

14. Městský soud v Praze ve svém vyjádření odkázal na odůvodnění svého rozhodnutí ze dne 13. 5. 2013 č. j. 19 Co 85/2013-413 a uvedl, že při rozhodování vycházel ze skutkových zjištění soudu prvního stupně a dbal především na zájem nezletilých dětí s přihlédnutím k jejich věku a k poměrům obou rodičů. Zdůraznil, že v případě střídavé výchovy by mělo být zohledněno zejména to, zda jsou oba rodiče schopni a mají snahu se domluvit v zájmu dětí na možnosti střídavé výchovy.

IV.

Rozhodování bez ústního jednání

15. V souladu s ustanovením § 44 zákona o Ústavním soudu bylo o stížnosti rozhodnuto bez ústního jednání, neboť nebylo lze očekávat, že by v případě jeho konání došlo k dalšímu objasnění věci.

V.

Právní východiska

V/a

Rozsah přezkumné činnosti Ústavního soudu

16. Podle čl. 83 Ústavy České republiky je Ústavní soud soudním orgánem ochrany ústavnosti. Tuto svoji pravomoc vykonává mimo jiné tím, že ve smyslu čl. 87 odst. 1 písm. d) Ústavy rozhoduje o ústavní stížnosti proti pravomocnému rozhodnutí a jinému zásahu orgánů veřejné moci do ústavně zaručených základních práv a svobod. Ústavní soud ale není součástí soustavy obecných soudů a jako takový tedy není povolán k instančnímu přezkumu jejich rozhodnutí. Pravomoc Ústavního soudu je založena k přezkumu rozhodnutí, proti nimž stížnost směřuje, výlučně z hlediska dodržení ústavněprávních principů.

17. Ústavnímu soudu tedy v žádném případě nenáleží předjímat rozhodnutí o tom, komu má být dítě svěřeno do péče, ani v řízení o ústavní stížnosti hodnotit důkazy. Jak již Ústavní soud judikoval [viz například bod 20 nálezu sp. zn. III. ÚS 1206/09 ze dne 23. 2. 2010 (N 32/56 SbNU 363)], jeho úkolem je především posoudit, zda svými rozhodnutími obecné soudy porušily některá základní práva a svobody stěžovatele. K porušení by mohlo dojít i tím, že by soudy excesivním způsobem nerespektovaly již sama ustanovení jednoduchého práva, přičemž

nerespektování obsahu a smyslu příslušných zákonných ustanovení znamená přesah do ústavní roviny i proto, že příslušnou podústavní úpravou je právě ústavní úprava realizována a konkretizována [viz bod 17 nálezu sp. zn. I. ÚS 266/10 ze dne 18. 8. 2010 (N 165/58 SbNU 421)]. Ústavní soud při přezkumu rozhodnutí obecných soudů týkajících se péče o dítě také vždy posuzuje, zda řízení před soudy bylo konáno a přijatá opatření byla činěna v nejlepším zájmu dítěte (k tomu viz mj. čl. 3 Úmluvy o právech dítěte), zda byly za účelem zjištění nejlepšího zájmu dítěte shromážděny veškeré potřebné důkazy, přičemž důkazní aktivita nedopadá na samotné účastníky, ale na soud, a zda byla veškerá rozhodnutí vydaná v průběhu řízení v tomto smyslu náležitě odůvodněna.

V/b

Kritéria pro svěřování dětí do péče

18. V řízení, v němž má být rozhodnuto, komu bude dítě svěřeno do péče, je za účelem rozhodování v nejlepším zájmu dítěte nezbytné u všech osob, jež o svěřování dítěte do péče jeví upřímný zájem [k nutnosti koherentně projevovaného zájmu o dítě viz rozsudek velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva (dále "ESLP") ve věci Scozzari a Giunta proti Itálii ze dne 13. července 2000 č. 39221/98 a 41963/98, body 223 a násl.], veškerá relevantní kritéria posoudit samostatně, a jsou-li u všech těchto osob naplněna stejnou měrou, je žádoucí dítě svěřit do společné či střídavé výchovy těchto osob či přijmout opatření, která takový postup v budoucnu umožní. Je-li tedy svěřování dítěte do péče každé z těchto osob v jeho nejlepším zájmu, pak je zpravidla v jeho nejlepším zájmu svěřování do péče všech těchto osob současně, neboť jen takto jsou zajištěny podmínky pro všestranný rozvoj dítěte a jen takovým postupem lze minimalizovat zásah do rodinného života dítěte i o jeho svěřování do péče usilujících osob (k možnému podřazení již i jen zamýšleného rodinného života pod ochranu čl. 8 EÚLP viz např. rozsudek ESLP ve věci Schneider proti Německu ze dne 15. září 2011 č. 17080/07, bod 81, či ve věci Anayo proti Německu ze dne 21. prosince 2010 č. 20578/07, bod 57).

19. Mezi kritéria, která musí obecné soudy z hlediska nutnosti rozhodovat v nejlepším zájmu dítěte v řízení o úpravě výchovných poměrů vzít v potaz, patří zejména (1) existence pokrevního pouta mezi dítětem a o jeho svěřování do péče usilující osobou; (2) míra zachování identity dítěte a jeho rodinných vazeb v případě jeho svěřování do péče té které osoby; (3) schopnost osoby usilující o svěřování dítěte do péče zajistit jeho vývoj a fyzické, vzdělávací, emocionální, materiální a jiné potřeby; a (4) přání dítěte [srov. též odst. 52 a násl. Obecného komentáře č. 14 Výboru pro práva dítěte č. 14 z 29. 5. 2013 o právu dítěte na to, aby jeho nejlepší zájmy byly předním hlediskem (General comment No. 14 on the right of the child to have his or her best interests taken as primary consideration), 2003, CRC/C/GC/14.].

20. U prvního kritéria, existence pokrevního pouta mezi dítětem a o jeho svěřování do péče usilující osobou, je třeba vycházet ze skutečnosti, že rodina představuje primárně biologické pouto a teprve následně sociální institut [nálezu sp. zn. II. ÚS 568/06 ze dne 20. 2. 2007 (N 33/44 SbNU 399); k nutnosti ochrany biologického pouta mezi rodičem a dítětem srov. také rozsudek ESLP ve věci Keegan proti Irsku ze dne 26. května 1994 č. 16969/90; či rozsudek ESLP ve věci C. proti Finsku ze dne 9. května 2006 č. 18249/02]. Zároveň je však nutné mít na paměti, že pouhá biologická vazba mezi danou osobou a dítětem bez dalších právních či skutkových okolností svědčících o existenci úzkého osobního vztahu ještě nepředstavuje rodinný život ve smyslu čl. 8 EÚLP a že je zpravidla požadováno soužití dítěte a dané osoby (rozsudek ESLP ve věci Schneider proti Německu ze dne 15. září 2011 č. 17080/07, bod 80, či ve věci Anayo proti Německu ze dne 21. prosince 2010 č. 20578/07, bod 56).

21. Dalším kritériem je míra zachování identity dítěte a jeho rodinných vazeb v případě jeho svěřování do péče té které osoby. Při jakémkoliv zásahu do rodinného života musí obecné soudy vždy usilovat o to, aby byl takový zásah minimalizován, tedy (a) aby dítě nebylo odtrženo zejména od osob, k nimž má silnou náklonost, u nichž dlouhodobě setrvalo a u nichž nachází svůj domov (rozsudek ESLP ve věci Hokkanen proti Finsku ze dne 23. září 1994 č. 19823/92, bod 64, či ve věci Maire proti Portugalsku ze dne 26. června 2003 č. 48206/99, bod 77) a od svých sourozenců (rozsudek ESLP ve věci Mustafa a Armagan proti Turecku ze dne 6. dubna 2010 č. 4694/03); a (b) aby bylo svěřeno do péče osoby, která uznává roli a důležitost jiných blízkých osob v životě dítěte a která tedy kontaktu dítěte s takovými osobami v případě nebude bránit [viz bod 28 nálezu sp. zn. III. ÚS 1206/09 ze dne 23. 2. 2010 (N 32/56 SbNU 363); či rozsudek ESLP ve věci Diamante a Pelliccioni proti San Marinu ze dne 27. září 2011 č. 32250/08, bod 183]. Zároveň musí být mimo jiné minimalizován také zásah do soukromého života dítěte, jakožto unikátního jedince s vlastní identitou, tvořenou mimo jiné jeho národností, náboženským vyznáním či kulturní a jazykovou afiliací.

22. Pod schopností osoby usilující o svěřování dítěte do péče zajistit jeho vývoj a fyzické, vzdělávací, emocionální, materiální a jiné potřeby. Je nezbytné posuzovat zejména věk, zdravotní stav, materiální zabezpečení, výchovné

a intelektuální schopnosti a morální integritu dané osoby a její chování k dítěti (rozsudek ESLP ve věci Lyubenoova proti Bulharsku ze dne 18. října 2011 č. 13786/04, bod 73).

23. U přání dítěte Ústavní soud konstatuje, že za předpokladu, že je dítě dostatečně rozumově a emocionálně vyspělé, je nutné jeho přání považovat za zásadní vodítko při hledání jeho nejlepšího zájmu. Současně však není možné, aby obecné soudy postoj nezletilého dítěte bez dalšího převzaly a aby své rozhodnutí založily toliko na jeho přání a nikoliv na pečlivém a komplexním posuzování jeho zájmů (nález sp. zn. II. ÚS 4160/12 ze dne 23. 4. 2013 či rozsudek ESLP ve věci C. proti Finsku ze dne 9. května 2006 č. 18249/02, body 57-59). Stejně tak není možné, aby přání dítěte bylo zjišťováno nevhodnými otázkami typu "U koho bys chtěl(a) bydlet?"; přání dítěte musí být zjišťováno komplexně, tj. zejména formou nepřímých otázek (zejména u mladších dětí), a ideálně v neformálním prostředí (tj. nikoliv v soudní síni, ale například v kanceláři soudce či jinde). V této souvislosti Ústavní soud konstatuje, že čím starší dítě je, tím větší má jeho názor váhu. Řečeno jinak, názor tříletého dítěte má daleko menší váhu než stanovisko patnáctiletého teenagera. U mladších dětí, zejména těch v předškolním věku, musí obecný soud hodnotit jejich názor s přihlédnutím k jejich věku a rozumové vyspělosti [srov. nález sp. zn. I. ÚS 2661/10 ze dne 2. 11. 2010 (N 219/59 SbNU 167), bod 54].

24. V souvislosti se zjišťováním přání dítěte Ústavní soud rovněž zdůrazňuje, že pokud bylo dítě již dříve svěřeno jednomu z rodičů do výlučné péče a nově se posuzuje možnost změny výchovných poměrů na střídavou péči, je možné, že se rodič, jenž měl dítě dosud v péči, snažil přání dítěte zmanipulovat (srov. rozsudek ESLP ve věci C. proti Finsku ze dne 9. května 2006 č. 18249/02, body 58), přičemž úkolem obecných soudů je tuto manipulaci pokud možno odstínit.

25. Rozumová a emocionální vyspělost dítěte je rozhodná i při posouzení související otázky, kdo má přání dítěte zjišťovat - tj. zda tak musí činit obecný soud sám či zda postačí, pokud obecný soud učiní prostřednictvím orgánu sociálně-právní ochrany dětí, znaleckého posudku či prostřednictvím zástupce. Ústavní soud si je vědom, že nový občanský zákoník stanoví v § 867 odst. 2 in fine, že "o dítěti starším dvanácti let se má za to, že je schopno informaci přijmout, vytvořit si vlastní názor a tento sdělit" (důraz doplněn), nicméně považuje dosažení 12 let za nejzazší možnou hranici a konstatuje, že dostatečnou rozumovou a emocionální vyspělost, kdy je už dítě schopné uceleně prezentovat bez větší újmy svůj názor před soudem, je nutné posuzovat případ od případu (nelze například vyloučit, že i devítileté dítě bude natolik rozumově a emocionálně vyspělé na to, aby bylo vyslechnuto přímo před soudem), přičemž většina dětí je schopna se vyjádřit ke svému budoucímu výchovnému uspořádání již po dosažení věku 10 let. Po dosažení této věkové hranice je nezbytné, nebrání-li tomu zvlášť významné okolnosti, zjistit přání dítěte přímo před soudem [srov. rozsudek ESLP ve věci Havelka a další proti České republice ze dne 21. 6. 2007 č. 23499/06, bod 62 (kde bylo nezletilým 11, 12 a 13 let); nález sp. zn. I. ÚS 2661/10 ze dne 2. 11. 2010 (N 219/59 SbNU 167), body 51-53 (kde byla nezletilá žákyně 4. třídy ZŠ); či nález sp. zn. III. ÚS 3007/09 ze dne 26. 8. 2010 (N 172/58 SbNU 503; kde bylo nezletilé 15 let)]. U dětí mladšího věku zpravidla postačí zjistit jeho názor prostřednictvím orgánu sociálně-právní ochrany dětí, znaleckého posudku či prostřednictvím opatrovníka; i v těchto případech ale platí, že znalecký posudek ani stanovisko orgánu sociálně-právní ochrany dětí není víc než zákon, a obecné soudy musí při posuzování názoru dítěte provést samostatnou právní úvahu, která bere v potaz všechny relevantní okolnosti (viz § 26 odst. 4 zákona o rodině a § 907 odst. 2 a 3 nového občanského zákoníku)].

26. Jedná-li se pak o rozhodování o svěřeni dítěte do střídavé výchovy rodičů, je třeba vycházet z premisy, že zájmem dítěte je, aby bylo především v péči obou rodičů [viz mj. bod 28 nálezu sp. zn. III. ÚS 1206/09 ze dne 23. 2. 2010 (N 32/56 SbNU 363) či obdobně bod 25 nálezu sp. zn. I. ÚS 266/10 ze dne 18. 8. 2010 (N 165/58 SbNU 421)], kde každý z nich poskytuje dítěti láskyplnou péči a každý svým dílem přispívá k osobnostnímu vývoji dítěte. Ústavní soud v této souvislosti dodává, že svěřování dětí do péče je polycentrická otázka. Odpověď na tuto otázku do značné míry reflektuje náhled společnosti na výchovu dětí, a tudíž zde Ústavní soud přikládá značnou váhu postoji zákonodárce, jenž nejlépe odráží názory občanů České republiky. Zákonodárce svou vůli vyjádřil zákonem č. 91/1998 Sb., který vložil do zákona o rodině nový § 26 odst. 2, jenž zní: "Jsou-li oba rodiče způsobilí dítě vychovávat a mají-li o výchovu zájem, může soud svěřit dítě do společné, popřípadě střídavé výchovy obou rodičů, je-li to v zájmu dítěte a budou-li tak lépe zajištěny jeho potřeby". Z toho plyne, že pokud jsou oba rodiče způsobilí dítě vychovávat, pokud oba mají o jeho výchovu zájem (§ 26 odst. 2 zákona o rodině) a pokud oba dbali kromě řádné péče o jeho výchovu po stránce citové, rozumové a mravní (§ 26 odst. 5 zákona o rodině), svěřeni dítěte do střídavé péče by mělo být pravidlem, zatímco jiné řešení je výjimkou, která vyžaduje prokázání, proč je v zájmu dítěte jiné řešení. Tato novela zákona o rodině zjevně odráží posun ve vnímání role otce a matky při výchově dětí, zvýšené zapojení otců do péče o dítě i v jeho nejmladším věku, vzrůstající počet mužů odcházejících s dětmi na rodičovskou dovolenou a snahu umožnit "dvoukariérní" manželství. Řečeno jinak, výchova dítěte již nutně není výhradně ani převážně v rukou matky, čemuž musí odpovídat i řešení situace, kdy se manželství rozpadne a je nezbytné zajistit následnou výchovu nezletilých dětí.

Pro úplnost Ústavní soudu dodává, že nová právní úprava výkonu rodičovské odpovědnosti po rozvodu manželství zakotvená v § 907 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku (dále jen "nový občanský zákoník"), který v mezidobí od vynešení rozsudků obecných soudů v projednávané věci nabyl účinnosti, na těchto principech nic nemění.

27. Na druhou stranu, střídavá péče není jen právem rodičů, ale i jejich povinností (srov. nálezy sp. zn. I. ÚS 238/05 ze dne 17. 1. 2006 (N 15/40 SbNU 123); či usnesení sp. zn. II. ÚS 278/08 ze dne 12. 6. 2008, bod 6). Stejně tak jako je za změnu poměrů, jež může vést k novému rozhodnutí o výchovném prostředí, považováno bránění oprávněnému rodiči ve styku s dítětem, pokud je opakovaně bezdůvodné (§ 27 odst. 2 zákona o rodině či § 889 nového občanského zákoníku), je změnou poměrů i situace, kdy jeden z rodičů střídavou péčí bezdůvodně nevyužívá a ponechává nezletilé dítě opakovaně v péči druhému rodiči i přesto, že podle střídavé péče by o dítě měl pečovat sám. Jinak řečeno, pokud si rodič, jenž má dítě ve střídavé péči, toto dítě opakovaně a bezdůvodně nevyzvedává, a tím vlastně střídavou péčí nevyužívá, může ztratit právo na střídavou péči, protože toto jednání je bezohledné nejen vůči druhému rodiči, ale zejména vůči samotnému dítěti.

28. Ústavní soud i ESLP rovněž opakovaně konstatovaly, že obecné soudy nemohou střídavou péči vyloučit z důvodu, že s tímto způsobem výchovy jeden z rodičů nesouhlasí, protože chce mít dítě ve výlučné péči [viz nálezy sp. zn. III. ÚS 1206/09 ze dne 23. 2. 2010 (N 32/56 SbNU 363), bod 23; nálezy sp. zn. I. ÚS 266/10 ze dne 18. 8. 2010 (N 165/58 SbNU 421), body 24-29; či rozsudek ESLP ve věci Zaunegger proti Německu ze dne 3. prosince 2009 č. 22028/04, body 60 a násl.]. Na druhou stranu platí, že pokud nesouhlas rodiče není založen jen na zjevně iracionálním nebo nepřezkoumatelném důvodu, obecné soudy musí dostatečně zjistit důvody, proč daný rodič není ochoten s druhým rodičem na společné či střídavé výchově spolupracovat, přičemž za relevantní pak lze považovat jen takové důvody, jež jsou způsobitelné intenzivním způsobem negativně zasahovat do zájmů dítěte (viz body 28 a 29 nálezu sp. zn. III. ÚS 1206/09) a aby případně přijaly opatření, která svěřením dítěte do společné či střídavé výchovy obou rodičů v budoucnu umožní.

29. Pokud jde o (ne)svěření dítěte do střídavé péče obou rodičů za situace, kdy již dříve soudy o úpravě výchovných poměrů dítěte rozhodly či kdy již dříve schválily dohodu rodičů o výkonu jejich rodičovských práv a povinností, je také podstatné, zda došlo k dostatečné změně okolností (viz § 28 zákona o rodině) a zda je v souvislosti s touto změnou nutné ochránit nejlepší zájmy dítěte změnou dosavadních výchovných poměrů, a zda se posouzením možné nutnosti přehodnotit stávající výchovné poměry v důsledku změny okolností obecné soudy dostatečně zabývaly. Nezmění-li totiž soud úpravu výchovných poměrů tehdy, kdy nad zájmem dítěte na stabilním výchovném prostředí převáží významnost nastalé změny okolností, a označí-li bez dalšího změnu okolností za nepodstatnou, může dojít k porušení práva dítěte i jeho rodičů na respektování rodinného života.

30. V případě, že obecné soudy své rozhodnutí v prvním řízení o úpravě výchovných poměrů dítěte zakládají na okolnostech, jejichž změna je předvídatelná (věk dětí, pracovní vytížení rodičů apod.), se pak z hlediska legitimního očekávání účastníků a potřeby předcházet opakovaným žádostem o změnu výchovných poměrů jeví jako žádoucí, aby obecné soudy již v rámci rozhodnutí v tomto prvním řízení dostatečně určitě vymezily podmínky, za nichž má dojít k přehodnocení jimi nastolované úpravy (srov. bod 84 Obecného komentáře č. 14 Výboru pro práva dítěte k čl. 3 Úmluvy o právech dítěte, 2003, CRC/C/GC/14, podle kterého by ti, kdo posuzují nejlepší zájem dítěte "měli nejen posoudit fyzické, emocionální, vzdělávací a další potřeby [dítěte] v konkrétním okamžiku, ale měli by také zvážit možné scénáře vývoje dítěte a analyzovat je v krátkodobém i dlouhodobém horizontu"). Naplnění těchto podmínek však současně nemůže samo o sobě odůvodnit změnu výchovných poměrů dítěte, nýbrž musí být považováno toliko za z hlediska předvídatelných změn okolností podmínku *sina qua non* přistoupení ke zcela novému a na předchozím rozhodnutí nezávislému posuzování daného případu.

V/c

Právo na spravedlivý proces

31. Ústavní soud při přezkumu rozhodnutí obecných soudů týkajících se péče dítěte rovněž zkoumá, zda řízení, v němž bylo rozhodnuto o (ne)změně rozhodnutí nebo dohody rodičů o výkonu jejich rodičovských práv a povinností a (ne)svěření dítěte do střídavé výchovy obou rodičů, splňovalo požadavky práva na spravedlivý proces ve smyslu čl. 6 EÚLP, a čl. 36 odst. 1 a čl. 38 odst. 2 Listiny. Obecné soudy zejména musí v každé fázi řízení vážit, které důkazy vzhledem k návrhovému petitu je třeba provést, případně zda a nakolik je třeba dosavadní stav dokazování doplnit, přičemž jsou povinny o neprovedení navrhovaného důkazu rozhodnout či vliv jednotlivých důkazů na konečné rozhodnutí posoudit nikoliv svévolně a obě řádně odůvodnit [srov. například nálezy sp. zn. IV. ÚS 582/01 ze dne 22. 4. 2002 (N 52/26 SbNU 63) a sp. zn. I. ÚS 704/06 ze dne 29. 8. 2007 (N 134/46 SbNU 259) či rozsudek ESLP ve věci Mustafa a Armagan Akin proti Turecku ze dne 6. 4.

2010 č. 4694/03, bod 22, k problematice opomenutých důkazů pak mimo jiné nález sp. zn. III. ÚS 61/94 ze dne 16. 2. 1955 (N 10/3 SbNU 51)].

32. Porušení práva na spravedlivý proces může představovat i vydání tzv. překvapivého rozhodnutí soudem vyššího stupně, pod kterým se rozumí rozhodnutí, které na základě zjištěného skutkového stavu nebylo možno předvídat (nález sp. zn. II. ÚS 4160/12 ze dne 23. 4. 2013). K tomu dochází zejména tehdy, pokud jedna strana sporu předkládá argumentaci A, druhá strana sporu předkládá argumentaci B, soud prvního stupně se ztotožní s jednou ze stran, nicméně odvolací soud bez varování rozhodne na základě argumentace C (ať už zrušujícím či potvrzujícím rozsudkem, resp. rozsudkem, jimž změní rozsudek soudu prvního stupně), aniž by na možnost této argumentace strany upozornil. Pokud tedy soud vyšší instance v případě, že zaujme jiný právní názor, než na základě kterého rozhodl soud prvního stupně, musí v zásadě umožnit účastníkům se k novému právnímu názoru vyjádřit či případně i navrhnout důkazy, které ve vztahu k dosavadnímu právnímu názoru nebyly významné (viz nález sp. zn. II. ÚS 1835/12 ze dne 5. 9. 2012 či nález sp. zn. II. ÚS 4160/12 ze dne 23. 4. 2013). To platí zejména tehdy, pokud (jak bylo uvedeno výše), instančně výše postavený soud aplikuje právní názor, který žádá za stran ani soud prvního stupně nezastával, a tudíž v projednávané věci dosud nezazněl. V této souvislosti je pak rovněž nezbytné připomenout, že je zásadně nepřípustné, aby odvolací soud, jestliže se chce odchýlit od hodnocení důkazů soudem prvního stupně, tyto důkazy hodnotil jinak, aniž by je sám zopakoval [viz nález sp. zn. I. ÚS 3725/10 ze dne 3. 8. 2011 (N 139/62 SbNU 175); či rozsudek ESLP ve věci C. proti Finsku ze dne 9. května 2006 č. 18249/02, bod 67 ve spojení s body 57-58]. Na druhé straně je nutné zdůraznit, že ne každé rozhodnutí odvolacího soudu, které se odchyluje od rozhodnutí soudu prvního stupně, je překvapivým rozhodnutím. Skutečnost, že odvolací soud může věc posoudit jinak než prvoinstanční soud, není sama o sobě překvapivá; jde totiž o inherentní prvek odvolacího řízení. K tomu, aby bylo možné hovořit o překvapivém rozhodnutí, musí tedy přistoupit další okolnosti (viz výše).

33. Ústavní soud dále zdůrazňuje, že případy týkající se péče o děti je nezbytně nutné projednávat ve vší rychlosti, přičemž průtahy v některé z fází řízení lze tolerovat za podmínky, že celková doba řízení nebude nepřiměřená (rozsudek ESLP ve věci Nuutinen proti Finsku ze dne 27. června 2000 č. 32842/96, body 117 a násl., či například ve věci Mezl proti České republice ze dne 9. ledna 2007 č. 27726/03, bod 94). Běh času totiž může mít nezvratné důsledky na vztah dítěte s rodičem, se kterým po tuto dobu nežije a soudy tedy musí, s využitím prostředků, které jim poskytují příslušné procesní předpisy, zajistit včasné rozhodnutí ve věci samé i za situace, kdy se na průtahcích v řízení podílejí jeho účastníci [nález sp. zn. I. ÚS 91/03 ze dne 7. 12. 2004 (N 184/35 SbNU 435)]. Rovněž výkon rozhodnutí je ze stejných důvodů nutno provést v čase co nejkratším po jeho vydání (mj. rozsudek ESLP ve věci Hokkanen proti Finsku ze dne 23. září 1994 č. 19823/92, bod 56, či ve věci Santos Nunes proti Portugalsku ze dne 22. května 2012 č. 61173/08, bod 76), přičemž je třeba využít veškerých dostupných donucovacích prostředků, které lze z hlediska snahy o minimalizaci zásahu do základních práv dotčeného v dané situaci ještě považovat za přiměřené [bod 33 nálezu sp. zn. II. ÚS 3765/11 ze dne 13. 3. 2012 (N 52/64 SbNU 645) či např. rozsudek ESLP ve věci Kříž proti České republice ze dne 9. ledna 2007 č. 26634/03, bod 91]. Selhání při výkonu rozhodnutí ústí v dlouhodobé odloučení dítěte od rodiče pak nemůže svědčit v neprospěch tohoto rodiče, neboť o udržení/obnovení vztahu mezi dítětem a rodičem se stát musí aktivně snažit (mj. rozsudek ESLP ve věci Amanalachioai proti Rumunsku ze dne 26. května 2009 č. 4023/04, body 81 a 82, či ve věci Lyubenova proti Bulharsku ze dne 18. října 2011 č. 13786/04, body 59-61).

V/d

Zákaz diskriminace ve smyslu čl. 3 odst. 1 Listiny a čl. 14 Evropské úmluvy

34. Ústavní soud ve své judikatuře rozlišuje mezi přímou a nepřímou diskriminací.

35. Svůj test přímé diskriminace shrnul Ústavní soud přehledně v nálezu Pl. ÚS 49/10 ze dne 28. 1. 2014, kde uvedl následující:

"34. Test přímé diskriminace se skládá z následujících kroků, které lze vyjádřit formou otázek: (1) jde o srovnatelného jednotlivce nebo skupiny?; (2) je s nimi nakládáno odlišně na základě některého ze zakázaných důvodů?; (3) je odlišné zacházení stěžovateli k tíži (uložením břemene nebo odepřením dobra)?; (4) je toto odlišné zacházení ospravedlnitelné, tj. (a) sleduje legitimní zájem a (b) je přiměřené? [srov. nález sp. zn. Pl. ÚS 53/04 ze dne 16. 10. 2007 (N 160/47 SbNU 111; 341/2007 Sb.), bod 29; nález sp. zn. II. ÚS 1609/08 ze dne 30. 4. 2009 (N 105/53 SbNU 313); nález sp. zn. Pl. ÚS 4/07 ze dne 1. 12. 2009 (N 249/55 SbNU 397; 10/2010 Sb.); rozsudek velkého senátu ESLP ve věci D.H. proti České republice ze dne 13. 11. 2007 č. 57325/00, § 175; rozsudek velkého senátu ESLP ve věci Carson proti Spojenému království ze dne 16. 3. 2010 č. 42184/05, § 61; Wagnerová, E. a kol. Listina základních práv a svobod. Komentář. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, s. 101; či Kmec, J., Kosář, D., Kratochvíl, J., Bobek, M. Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. Praha: C. H.

Beck, 2012, s. 1214). Z judikatury Evropského soudu pro lidská práva k zákazu diskriminace pak rovněž plyne, že ospravedlnitelnost odlišného zacházení se odvíjí i od důvodu tohoto odlišného zacházení. Pro odlišné zacházení z důvodu rasy či etnického původu, pohlaví, sexuální orientace, národnosti či původu dítěte je tak třeba předložit velmi pádné ospravedlnění [srov. např. rozsudek ve věci Ponomaryov a další proti Bulharsku ze dne 21. 6. 2011 č. 5335/05 (národnost); shora citovaný rozsudek velkého senátu ve věci D. H. proti České republice, § 176 (rasa); či rozsudek ve věci Ünal Tekeli proti Turecku ze dne 16. 11. 2004 č. 29865/96, § 53 (pohlaví)], zatímco u ostatních důvodů odlišného zacházení je přezkum ze strany Evropského soudu pro lidská práva méně intenzivní. Lze tak rozlišit i pátý krok testu přímé diskriminace, v němž hraje roli míra "podezřelosti" důvodu."

36. Ústavní soud však považuje za rozpornou s čl. 3 odst. 1 Listiny i nepřímou diskriminaci, byť se k ní vyjádřil v menším množství nálezů než u přímé diskriminace (srov. např. nález sp. zn. Pl. ÚS 27/12 ze dne 7. 1. 2013, bod 53; nález sp. zn. II. ÚS 1609/08 ze dne 30. 4. 2009 (N 105/53 SbNU 313); nález sp. zn. Pl. ÚS 29/08 ze dne 21. 4. 2009 (N 89/53 SbNU 125; 181/2009 Sb.), body 56-57; nález sp. zn. Pl. ÚS 83/06 ze dne 12. 3. 2008 (N 55/48 SbNU 629; 116/2008 Sb.), bod 189). Zákaz nepřímé diskriminace dovodil i Evropský soud pro lidská práva u čl. 14 EÚLP (srov. např. rozsudek velkého senátu ESLP ve věci D. H. proti České republice ze dne 13. listopadu 2007 č. 57325/00, body 184-195; rozsudek ESLP ve věci Hugh Jordan proti Spojenému království ze dne 4. května 2001 č. 24746/94, bod 154; či rozsudek ESLP ve věci Zarb Adami proti Maltě ze dne 20. 6. 2006, č. 17209/02, bod 76). Z těchto rozhodnutí lze dovodit test nepřímé diskriminace, který se skládá z následujících kroků. Důkazní břemeno zpočátku leží na stěžovateli, který (1) musí za pomoci statistiky či jinak prokázat, že na první pohled neutrální kritérium dopadá o poznání silněji na chráněnou skupinu (definovanou podle etnických, rasových, pohlavních či jiných "podezřelých" kritérií uvedených v čl. 3 odst. 1 Listiny) a (2) musí prokázat, že je zároveň členem takové chráněné skupiny. Prokázáním těchto dvou podmínek je dán předpoklad nepřímé diskriminace s ohledem na všechny příslušníky dané chráněné skupiny. Tím se břemeno tvrzení a důkazní přesouvá na protistranu, která buď (3) musí popřít kterékoliv ze dvou výše dokázaných tvrzení (kupříkladu tím, že není dán výrazný dopad na chráněnou skupinu, anebo jeho pravým důvodem je něco úplně jiného než zakázaný diskriminační důvod, anebo že stěžovatel sám do dané skupiny nepatří apod.) anebo (4) musí prokázat, že pro nepřiměřené znevýhodnění chráněné skupiny existuje objektivní a rozumné zdůvodnění.

VI.

Posouzení ústavní stížnosti

37. Po přezkoumání napadených rozhodnutí ze shora zmíněných hledisek Ústavní soud dospěl k závěru, že ústavní stížnost je jako celek důvodná.

VI/a

Ke střídavé výchově

38. Co se týče rozhodnutí nesvěřit nezletilé do střídavé výchovy obou rodičů, Ústavní soud konstatuje, že obecné soudy nerozhodovaly v nejlepším zájmu dítěte a nedostatečnou měrou chránily práva stěžovatele na respektování jeho rodinného života a práva na rodičovskou výchovu a péči. Obecné soudy totiž přesto, že stěžovatel naplňoval veškerá kritéria relevantní pro rozhodování, komu má být dítě svěřeno do péče, stejnou měrou jako matka nezletilých (neboť je biologickým rodičem nezletilých, má s nimi silnou citovou vazbu a udržuje s nimi pravidelný a úzký kontakt, a je schopen zajistit jejich vývoj i veškeré potřeby), nevycházely z premisy, že zájmem dítěte je, aby bylo především v péči obou rodičů, a nesnažily se potud, pokud to nebylo v přímém rozporu se zájmy nezletilých, tohoto stavu dosáhnout [a contrario nález sp. zn. III. ÚS 1206/09 ze dne 23. 2. 2010 (N 32/56 SbNU 363), bod 28; nález sp. zn. I. ÚS 266/10 ze dne 18. 8. 2010 (N 165/58 SbNU 421), bod 25; a vůle zákonodárce vtělena do § 26 odst. 2 zákona o rodině či do § 907 odst. 1 nového občanského zákoníku; k tomu blíže viz 24 tohoto nálezu].

39. Ač v odůvodnění svých rozhodnutí obecné soudy tvrdí opak, Ústavní soud konstatuje, že obecné soudy nevyhověly stěžovateli a nesvěřili nezletilé dcery do střídavé výchovy obou rodičů v podstatě výhradně proto, že se podle nich rodiče mezi sebou nebyli schopni dohodnout na jejich výchově, přičemž obecné soudy dostatečně nezjistily, zda jednostranná neochota matky nezletilých nepředstavuje spíše nesouhlas se střídavou výchovou, který však sám o sobě nemůže být důvodem pro vyloučení výchovy [viz nález sp. zn. III. ÚS 1206/09 ze dne 23. 2. 2010 (N 32/56 SbNU 363), bod 23; nález sp. zn. I. ÚS 266/10 ze dne 18. 8. 2010 (N 165/58 SbNU 421), body 24-29; či rozsudek ESLP ve věci Zaunegger proti Německu ze dne 3. prosince 2009 č. 22028/04, body 60 a násl., vše citované výše v bodě 28 tohoto nálezu]. Jak již bylo uvedeno výše (viz body 26-28 tohoto nálezu), za situace, kdy se oba rodiče o své děti aktivně zajímají, jsou stejnou měrou schopni a ochotni pečovat o jejich zdraví a o jejich tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj a kdy tyto děti mají k oběma rodičům stejně hluboký

citový vztah, nelze střídavou výchovu vyloučit jen na základě hodnocení vztahů mezi rodiči. V případě nepřekonatelných rozporů mezi oběma rodiči pak musí obecné soudy aktivně usilovat o zlepšení jejich vztahu, a to například prostřednictvím nařízení účasti na mediačním řízení či rodinné terapii v zájmu dětí (k tomu viz analogicky mj. rozsudek ESLP ve věci Amanalachioai proti Rumunsku ze dne 26. května 2009 č. 4023/04, body 81 a 82, a ve věci Lyubenova proti Bulharsku ze dne 18. října 2011 č. 13786/04, body 59-61). Ani to však obecné soudy neučinily a odvolací soud dokonce změnil i tu část výroku soudu prvního stupně, který styk otce s nezletilými mírně rozšířil. Tím, že obecné soudy vyloučily střídavou výchovu pro nesouhlas mezi rodiči bez detailnějšího zkoumání důvodů tohoto nesouhlasu, čímž vlastně nesouhlas rodičů přičetly k tíži výhradně stěžovateli, jednaly obecné soudy v rozporu s nejlepším zájmem dítěte, čímž porušily čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, a dále porušily stěžovatelovo právo na rodinný život chráněné čl. 10 odst. 2 Listiny a čl. 8 EÚLP a rovněž jeho právo na péči a výchovu dětí ve smyslu čl. 32 odst. 4 Listiny.

40. Z ústavněprávního hlediska neobstojí ani ta část argumentace obecných soudů, v níž tyto soudy posuzovaly, zda došlo ke změně poměrů, která by mohla vést k přehodnocení stávajících výchovných poměrů nezletilých. Ústavní soud konstatuje, že rozhodnutí obou soudů jsou založená na relativně pečlivém zvažování, zda ke změně poměrů skutečně došlo a zda je tato změna takové povahy, že by bylo odůvodněné v jejím důsledku změnit předcházející rozhodnutí o úpravě výchovných poměrů nezletilých, nicméně argumentace obecných soudů nespĺňuje požadavky kladené čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, čl. 8 EÚLP, a čl. 10 odst. 2 a čl. 32 odst. 4 Listiny

41. Ve svých rozhodnutích z roku 2009 a 2010 Obvodní soud pro Prahu 4 svěřil obě nezletilé pro dobu do a po rozvodu manželství rodičů do výchovy matky (vedlejší účastnice), a tyto rozsudky posléze potvrdil i Městský soud v Praze (viz bod 2 tohoto nálezu). Rozsudky Obvodního soudu pro Prahu 4 a Městského soudu v Praze postavily své odůvodnění zejména na znaleckém posudku, na jehož základě dospěly k závěru, že vzhledem k roli matky v životě dětí předškolního a ranně školního věku je střídavá výchova vhodnější až ve vyšším věku nezletilých. Když pak v roce 2012, kdy obě nezletilé děti byly již několikátým rokem žáky základní školy, stěžovatel podal návrh na změnu výchovy, v němž požadoval svěření nezletilých do střídavé péče, obecné soudy ve svých rozsudcích konstatovaly, že s ohledem na zájem nezletilých na stabilním výchovném prostředí střídavá péče nepřipadá v úvahu. Řečeno jinak, v roce 2009 byly stěžovatelovy děti na to, aby mohly být svěřeny do střídavé péče, příliš mladé a v roce 2012 byly už zase příliš zakotvené ve výchovném prostředí matky.

42. Touto argumentací však obecné soudy nepochopily smysl zákonné úpravy i ustálenou judikaturu Ústavního soudu i Evropského soudu pro lidská práva (srov. body 18-26 tohoto nálezu včetně tam citované judikatury). Kdyby byla argumentace obecných soudů vzata doslovně, tak by nebylo možné přisoudit otci děti nacházející se v době rozvodu v předškolním či ranně školním věku v podstatě nikdy, protože by vždy první rozhodnutí (z důvodu věku dětí ve prospěch matky) bylo rozhodnutím konečným. Postoj zákonodárce i judikatura Ústavního soudu a Evropského soudu pro lidská práva je však přesně opačný - nejlepším zájmem dítěte je, aby bylo především v péči obou rodičů, a pokud jsou splněny veškeré zákonné podmínky (tj. oba rodiče jsou stejnou měrou schopni a ochotni pečovat o zdraví dětí a o jejich tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj a kdy tyto děti mají k oběma rodičům stejně hluboký citový vztah), tak je svěření dětí do střídavé péče pravidlem, nikoliv výjimkou [viz nálezy sp. zn. III. ÚS 1206/09 ze dne 23. 2. 2010 (N 32/56 SbNU 363), bod 28; nálezy sp. zn. I. ÚS 266/10 ze dne 18. 8. 2010 (N 165/58 SbNU 421), body 25; § 26 zákona o rodině a § 907 odst. 1 nového občanského zákoníku; blíže viz bod 26 tohoto nálezu]. Tomu musí odpovídat i důkazní břemeno - pokud stěžovatel dokáže, že je způsobilý nezletilé vychovávat, má o jejich výchovu zájem, dbal o jejich výchovu po stránce citové, rozumové a mravní, a nezletilé k němu mají hluboký citový stav, je naplněn předpoklad pro svěření nezletilých do střídavé péče. Tím se břemeno tvrzení a důkazní přesouvá na vedlejší účastnici (matku) a obecný soud, který musí popřít splnění výše uvedených podmínek či uvést a prokázat zásadní důvody, které vylučují střídavou péči. Obecné soudy však postupovaly přesně opačně, neboť presumovaly, že status quo (svěření nezletilých do péče matky) je prima facie vhodné řešení a je na stěžovateli, aby to vyvrátil.

43. Ústavní soud rovněž poznamenává, že ačkoliv nelze v případě soudních rozhodnutí zvláště ve věcech tak individuálních, jakými jsou spory o úpravu výchovných poměrů dětí, hovořit o precedenční závaznosti, je zřejmé, že odkazovala-li předcházející rozhodnutí soudů v souvislosti s nemožností svěření nezletilých do střídavé výchovy obou rodičů především na nízký věk nezletilých, stěžovatel zcela odůvodněně a legitimně očekával, že odstranění této z dikce odůvodnění zdánlivě jediné překážky nutně povede ke změně výchovných poměrů nezletilých. Byla-li tedy tato změna později označena jako nedostatečná, byl vážně zpochybněn princip předvídatelnosti soudních rozhodnutí. Ústavní soud na tomto místě zdůrazňuje, že je s ohledem na legitimní očekávání účastníků řízení a na potřebu předcházet opakovaným žádostem o změnu výchovných poměrů žádoucí, aby obecné soudy již v rámci rozhodnutí v prvním řízení o úpravě výchovných poměrů dostatečně určitě vymezily podmínky, za nichž má dojít k přehodnocení jimi nastolované úpravy (srov. bod 29 tohoto

nálezu a zejména bod 84 Obecného komentáře č. 14 Výboru pro práva dítěte k čl. 3 Úmluvy o právech dítěte, 2003, CRC/C/GC/14). Pokud tedy obecné soudy uvedly ve svých rozhodnutích z roku 2009 a 2010 jako klíčovou podmínku pro svěřeni nezletilých do střídané péče vyšší věk nezletilých, tak poté, co nezletilé děti stěžovatele vyššího věku dosáhly, musí obecné soudy uvést velmi závažné důvody, proč splnění této dříve uvedené (jediné) podmínky nestačí. Zájem nezletilých na stabilním výchovném prostředí sám o sobě takový velmi závažný důvod nepředstavuje, protože - jak bylo uvedeno výše v bodě 42 tohoto nálezu - by tím byl popřen smysl zákonné úpravy i celého institutu střídané péče, tak jak jej vykládá Ústavní soud a Evropský soud pro lidská práva.

44. Naopak za nedůvodnou považuje Ústavní soud tu část ústavní stížnosti, která se týká nedostatečnosti zjištění názorů nezletilých. Názor nezletilých byl sice zjištěn toliko prostřednictvím jejich opatrovníka, aniž by obecné soudy ve svých rozhodnutích detailněji odůvodnily, proč nezletilé samy nevyšlechly, nicméně Ústavní soud vzhledem k věku obou nezletilých [a contrario rozsudek ESLP ve věci Havelka a další proti České republice ze dne 21. 6. 2007 č. 23499/06, bod 62 (kde bylo nezletilým 11, 12 a 13 let); či nález sp. zn. III. ÚS 3007/09 ze dne 26. 8. 2010 (N 172/58 SbNU 503) (kde bylo nezletilé 15 let)] nepovažuje tento postup za protiústavní. V době rozhodnutí soudu prvního stupně bylo starší nezletilé 9 let a mladší nezletilé 7 let. Jak Ústavní soud uvedl výše v bodě 25 tohoto nálezu, u dětí mladších 10 let zpravidla není nutné zjistit přání dítěte přímo před soudem, nýbrž postačí zjistit jeho názoru prostřednictvím orgánu sociálně-právní ochrany dětí, znaleckého posudku či prostřednictvím opatrovníka. V řízení před odvolacím soudem již bylo starší dceři 10 let, ale odvolací soud vycházel plně ze skutkových zjištění, k nimž dospěl soud prvního stupně, a sám žádné dokazování neprováděl. Ani v odvolacím řízení tedy nebyla práva stěžovatele v tomto aspektu projednáváné věci dotčena. Z ústavněprávního hlediska by sice bylo vhodnější, kdyby obecné soudy výslovně uvedly, proč nebyly děti vyslechnuty přímo soudem, nicméně vzhledem k nízkému věku nezletilých v kombinaci s tím, že jejich názor byl řádně zjištěn jinak (a contrario body 31 a násl. nálezu sp. zn. I. ÚS 3304/13 ze dne 19. 2. 2014, kde nebyl názor dítěte zjištěn vůbec) nedosáhl v projednáváném případě tento nedostatek takové intenzity, že představoval porušení základních práv stěžovatele. Lze tedy shrnout, že obecné soudy v projednáváném případě dostatečně zjistily, co je zájmem nezletilých, a tudíž v tomto aspektu k porušení práv chráněných čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, čl. 10 odst. 2 a čl. 32 odst. 4 Listiny, ani čl. 8 EÚLP nedošlo. V této souvislosti ale Ústavní soud poukazuje na skutečnost, že v průběhu soudní litigace před obecnými soudy a Ústavním soudem starší z nezletilých dětí dosáhlo 11 let, tj. věku, kdy je již v zásadě nezbytné vyslechnout její názor přímo soudem (viz bod 25 tohoto nálezu), a proto jsou vzhledem k derogačnímu nálezu obecné soudy v dalším řízení povinny jeho názor zjistit přímo, a nikoliv prostřednictvím jiných osob jako dosud. Stejně tak musí obecné soudy posoudit, zda mladší z dětí, jež dosáhlo v mezidobí věku 9 let, není rovněž dostatečně rozumové a emocionálně vyspělá na to, aby bylo vyslechnuto přímo před soudem (blíže opět viz bod 25 tohoto nálezu).

VI/b

K namítaným procesním pochybením spadajícím pod právo na spravedlivý proces

45. Stěžovatelovy námitky týkající se nedostatečnosti zjištění skutkového stavu považuje Ústavní soud za nedůvodné.

46. Za prvé, stěžovatel ve své ústavní stížnosti uvedl, že Obvodní soud pro Prahu 2 a Městský soud v Praze svá rozhodnutí založily na tři roky starém znaleckém posudku a že oba soudy nedostatečně zjistily majetkové poměry stěžovatele. Ústavní soud konstatuje, že toto tvrzení stěžovatele nemá oporu ve spise. Tomu, že by obecné soudy při svém rozhodování jakkoliv vzaly v úvahu znalecký posudek vypracovaný v průběhu předcházejícího řízení, nenasvědčuje ani odůvodnění napadených rozhodnutí, ani obsah vyžádaného spisu. Stejně tak se Ústavní soud neztotožňuje s námitkou, že by soud prvního stupně, od něž závěry týkající se skutkových okolností plně převzal soud odvolací, nedostatečně zjistil stěžovatelovy majetkové poměry, mimo jiné i proto, že v době vydání rozhodnutí ještě nemohl mít k dispozici stěžovatelovo daňové přiznání za rok 2012, jímž stěžovatel argumentuje ve své ústavní stížnosti.

47. Za druhé, stěžovatel považuje rozsudek odvolacího soudu za překvapivé rozhodnutí. Ústavní soud však konstatuje, že rozsudek Městského soudu v Praze nelze považovat za překvapivý ve smyslu jeho judikatury (k problematice překvapivých rozhodnutí srov. bod 32 tohoto nálezu), neboť odvolací soud sice stěžovateli zvýšil výživné a zúžil jeho styk s nezletilými, čímž se odchýlil od právního názoru soudu prvostupňového, nicméně odvolací soud se ani neodchýlil od hodnocení důkazů soudem prvního stupně [a contrario nález sp. zn. I. ÚS 3725/10 ze dne 3. 8. 2011 (N 139/62 SbNU 175)], ani neopřel své rozhodnutí o nečekaný právní názor, který nemohl stěžovatel předvídat (a contrario nález sp. zn. II. ÚS 4160/12 ze dne 23. 4. 2013). Odvolací soud se ztotožnil s právním názorem matky nezletilých, který byl stěžovateli znám již od řízení před soudem prvního stupně. Stěžovatel se tak k tomuto "novému" právnímu názoru odvolacího soudu po celou dobu řízení před

odvolacím soudem fakticky vyjadřoval, neboť veškerá argumentace týkající se oprávněnosti jeho požadavku na snížení výživného a rozšíření styku s nezletilými reagovala na právní názor matky nezletilých. Lze tedy shrnout, že stěžovateli bylo umožněno se k právnímu názoru odvolacího soudu vyjádřit, přičemž nevyvstala ani potřeba navrhnout nové důkazy, které ve vztahu k právnímu názoru soudu prvního stupně nebyly významné (a contrario nálezn. sp. zn. II. ÚS 1835/12 ze dne 5. 9. 2012 či nálezn. sp. zn. II. ÚS 4160/12 ze dne 23. 4. 2013). Ústavní proto dospěl k závěru, že rozsudkem Městského soudu v Praze nedošlo k porušení práva na spravedlivý proces ani z tohoto důvodu.

48. Za třetí, pokud jde o námitku týkající se dostatečnosti zjištění názorů nezletilých, tu Ústavní soud posoudil pod čl. 8 EÚLP a čl. 10 odst. 2 a čl. 32 odst. 4 Listiny s přihlédnutím k čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, a proto v této souvislosti nevyvstává žádná samostatná otázka pod čl. 36 odst. 1 Listiny či čl. 6 EÚLP (obdobně srov. rozsudek ESLP ve věci C. proti Finsku ze dne 9. května 2006 č. 18249/02, bod 67).

49. K porušení čl. 36 odst. 1 Listiny ani čl. 6 EÚLP tedy nedošlo.

VI/c

Zákaz diskriminace

50. Vzhledem k tomu, že stěžovatelovy argumenty vznesené u čl. 3 odst. 1 Listiny a čl. 14 EÚLP jsou v podstatě totožné jako jeho argumenty u čl. 8 EÚLP a čl. 10 odst. 2 a čl. 32 odst. 4 Listiny, Ústavní soud konstatuje, že pod čl. 3 odst. 1 Listiny a čl. 14 EÚLP nevyvstává žádná samostatná otázka. Toliko jako obiter dictum Ústavní soud uvádí, že stěžovatel ve své ústavní stížnosti neuvedl, zda namítá přímou či nepřímou diskriminaci na základě pohlaví. Pokud měl na mysli přímou diskriminaci, v ústavní stížnosti neuvedl, z čeho přímou diskriminaci na základě pohlaví dovozuje, když obecné soudy pohlaví výslovně jako důvod ponechání nezletilých v péči matky neuvedly. Pokud měl stěžovatel na mysli nepřímou diskriminaci, pak nepředložil žádné statistiky ani jiné důkazy, kterými by prokazoval, že na první pohled neutrální kritéria aplikovaná oběma obecnými soudy dopadají o poznání silněji na otce než na matky (a contrario rozsudek velkého senátu ESLP ve věci D. H. proti České republice ze dne 13. listopadu 2007 č. 57325/00, body 178-180 a 185-195).

VII.

Shrnutí

51. Z výše uvedených důvodů Ústavní soud dospěl k závěru, že rozsudek Obvodního soudu pro Prahu 2 ze dne 29. 11. 2012 č. j. 21 P 9/2012-364, 21 PA Nc 48/2012, 21 P a Nc 80/2012, 21 P a Nc 141/2012 a rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 13. 5. 2013 č. j. 19 Co 85/2013-413 jsou v rozporu s čl. 10 odst. 2 a čl. 32 odst. 4 Listiny a čl. 8 EÚLP, vykládaných v souladu s čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte. Ústavní soud proto ústavní stížnosti podle § 82 odst. 1 zákona o Ústavním soudu vyhověl a výše uvedené rozsudky Obvodního soudu pro Prahu 2 a Městského soudu v Praze zrušil.

52. V následném řízení jsou obecné soudy povinny rozhodnout o péči obou nezletilých na základě kritérií uvedených v bodech 18-30 tohoto nálezu. Vzhledem k tomu, že v průběhu soudní litigace před obecnými soudy a Ústavním soudem starší z dětí dosáhlo věku, kdy je v zásadě nezbytné vyslechnout jeho názor přímo soudem (viz bod 25 tohoto nálezu), jsou nyní obecné soudy povinny názor staršího z dětí zjistit přímo, a nikoliv prostřednictvím jiných osob jako dosud. Stejně tak musí obecné soudy posoudit, zda mladší sourozenec, jenž dosáhl v mezidobí věku 9 let, není rovněž dostatečně rozumově a emocionálně vyspělý na to, aby byl vyslechnut přímo před soudem. Ústavní soud dále zdůrazňuje, že obecné soudy musí o péči nezletilých rozhodnout co nejrychleji, aby nedocházelo k dalšímu porušování základních práv nezletilých a stěžovatele (viz bod 33 tohoto nálezu), Toliko jako obiter dictum Ústavní soud dodává, že obecné soudy musí vzít v potaz § 3028 odst. 2 ve spojení s § 867 a § 906-907 nového občanského zákoníku, přičemž tato ustanovení musí vyložit, pokud je to možné, ústavněkonformním způsobem, tj. v souladu se závěry v tomto nálezu.

Poučení: Proti rozhodnutí Ústavního soudu se nelze odvolat.

V Brně dne 26. května 2014

Kateřina Šimáčková, v. r.
předsedkyně senátu